

Ruh Sağlığı Yasamız: Bir Kez Daha Bir Başka Bahara mı Kalacak?

E. Timuçin Oral

Yıllar önce Norman Sartorius ile konuşurken “Ülkemizde henüz bir ruh sağlığı yasası yok” dediğimde ondan “Aslında çocuklara ve medeni haklarını kullanamayan kişilere özgü düzenlemeler varsa şart değil” cevabını alınca çok şaşırılmış ve anlam verememiştım çünkü onun söz ettiği kısım olması gereken yasal düzenlemenin yalnızca bir bölümünü içeriyordu. Neden böyle söylediğini düşünürken, belki de “mahremiyet, temel haklar vs.” gibi özelliklerin zaten var olduğunu düşünmüş olabileceğine hükmetmişim. Oysa, ülkemizde de, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ruhsal rahatsızlığı olan kişilerin “hakların, sınırların ve yetkilerin açık ve net olarak belirlendiği” bir toplumsal sözleşmeye, ciddi düzeyde etkilenmiş ve psiko-sosyal engellilik koşullarını taşıyan bireylerin toplum içinde iyileşmelerini, istemli, istemsiz ve zorunlu tedavisini de sağlayacak bir yasaya hala gereksinim var. Şaşırtıcı olan ise bundan 130 yıl önce böyle bir yasa varken günümüzde olmaması.

İlk yasal düzenleme, Süleymaniye ve Toptaşı Bimarhanelerinin Başhekimi *Luigi Mongeri* (1815-1882) tarafından kaleme alınmış olan ‘*Mecanin Yönetimi*’dir. Mongeri, 1870 yılı Ocak ayında Sadrazam Âli Paşa’ya bir arıza yazarak, hükümeti birinci derecede ilgilendirdiğine inandığı çalışmasını sunmuş ve ömrünün büyük kısmını geçirdiği bu ülkenin insani bir sorununa çözüm arayışlarında sadrazamın desteğini dilemiş. Dr. Hovsep Nurican Efendi’nin verdiği bilgiye göre, Mongeri’nin Bimarhane Nizamnamesi taslağını içeren dilekçesi yedi yıl boyunca ele alınmamış. Taslak için, önce Tıbbiye Nezareti’nin görüşü alınmış, ardından Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye tarafından bazı değişiklikler yapılmış ve ancak Süleymaniye’de çıkan büyük kolera salgınında sağ kalan hastaların Toptaşı’na taşınmasından sonra 15 Mart 1876 da irade-i seniyye (padişah fermanı) ile kanun yürürlüğe konmuştur. Nizamname, kurum olarak bimarhanelerin ruhsat, idari işleyiş ve sorumluluk, taşradan merkezlere sevkle ilgili kuralları, hastaların bimarhaneye giriş-çıkış, kayıt ve tedavi süreçlerini ayrıntılandıran, toplam 22 maddeden oluşmaktadır. Bunu bir iç hizmet yönetmeliği olan 14 Aralık 1913 tarihli *Toptaşı Bimarhanesi ile Mecanin Müşahedehanesi Talimatnamesi* izlemiştir. *Nizamname* arzu edilen, idealize edilmiş bir durumu, *Talimatname* ise somut bir kadronun, görevlerini istenen şekilde yapmasını sağlayacak çerçeveyi sunmaktadır. Fakat ne yazık ki, 31 Mayıs 1915 de *Edirne Bimarhanesi Talimatname-i Dahilisi* ve Cumhuriyet döneminde Toptaşı Bakırköy’e taşındıktan sonra hazırlanan 28 Kasım 1929 tarihli *Akliye ve Asabiye Hastaneleri Dahili Talimatnamesi*’nden daha ileriye gidilememiştir (Artvinli ve Etker, 2013). Tuhaf olan, bazı Osmanlı yasalarının Cumhuriyet kurulurken aynen korunması ve bazılarının kaldırılması sırasında, bu yasanın her nasılsa unutulmuş olmasıdır. Yasa, eski ya da çağdışı olduğu için kaldırılmış olamaz, çünkü 1876 tarihli Bimarhaneler Nizamnamesi, 1838 tarihli Fransız Akıl Hastaları Kanununun bir çevirisidir ve o yasa Fransa’da 150 yıldan daha uzun yürürlükte kalmıştır.

1940’ların ortalarında *İzzeddin Şadan* hastaların durumuna dikkat çeker, Fransız yasasını bir kez daha çevirerek girişimde bulunur ama sonuç yine olumsuzdur. Şadan, durumu şöyle anlatır: “*tumarhanenin ortasındaki yolun kenarında bazı ziyaretçilerin toplanmış olduğunu ve gülüştüklerini gördüm. Yaklaştım; hafif mani hastalığına müptela bir hastayı aralarına almış, onun hastalığı icabı olarak savurduğu neşeli sözlere bir de göbek atma ilave ettirerek, eğlendiklerini gördüm. Biraz uzakta hademeler, bakışp gülüşüyorlardı. O zaman beni bir düşünce aldı. Kendimi bundan 150 sene önce, Büyük İhtilalden evvelki Fransa’da sandım. Yani, delinin bir hasta olduğunu henüz anlayamamış bir cemiyete hizmet eden bir tabip olduğumu anladım. Ertesi günden itibaren, maruf üstad Regis’in kitabında bulduğum ve Pinel’in yetiştirmesi Eskvirol’ün yaptırdığı ve Fransa’da Ferrus Kanunu denilen 30 Haziran 1838 yasasını tercümeyle başladım. 41 maddeden ibaret olan bu kanun bir şaheserdir. O kadar kıymetli ve geniş, o kadar dahiyane bir görüşle düzenlenmiştir ki, bugün 1947 senesinde bile Fransa’da caridir. Hâlâ değiştiremediler. İşte bu kanunu ben hiçbir şey*

mukabili olmaksızın, şimdi yerini terketmiş olan bir Vekile, bugün Gureba Hastanesi başhekimi olan zatın delaletiyle gönderdim. Ne bir teşekkür, ne bir alaka! Yalnız bir cevap aldım: Bizim kanunlarımızda bunlar esasen mevcuttur. Doğrusu ben böyle bir kanun bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa, o da bizdeki deliler meselesinin korkunç bir başıboşluk ifade ettiği, her türlü istismara açık olduğu ve hiçbir kanunla müeyyideleşmiş bulunmadığıdır”. (Biril, 1947).

İzleyen yıllarda psikiyatriye emek veren bazı akademisyenlerin bu konuyu gündeme getirerek çalışmalar yapmasına karşın bir türlü istenen yasal düzenlemeye ulaşılmamıştır. Sağlık Bakanlığı 1960’lı yıllarda yurtdışından gelen bazı hekimlere bu konuda raporlar hazırlatmış ama ne yazık ki bu çalışmalarda da süreklilik sağlanamamıştır (Geçtan, 1965). Bundan 20 yıl kadar sonra 1984 yılında Bakanlık merkez örgütünün yeniden düzenlenmesi sırasında Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde bir *Ruh Sağlığı Daire Başkanlığı* kurulmuş ve daire başkanı *Bülent Coşkun*’un ifadesiyle “*önceki çalışmalarla ilgili elde çok az veri kaldığı için değerlendirme çalışmalarına yeniden başlamak gerekmiştir*” (Coşkun, 1987). Türkiye Psikiyatri Derneği’nin (TPD) kurulmasının ardından İstanbul Şubesi 1998-2000 dönemi yönetim kurulu *Mustafa Sercan*’ın önerisi ile “*TPD Ruh Sağlığı Yasası Taslağı*” hazırlamak üzere bir alt kurul oluşturmuştur. Kurul, psikiyatrik hasta haklarıyla ilgili ilk bölümü TPD 3.Yıllık Toplantısında psikiyatri uzmanı milletvekili *Mehmet Bekaroğlu*’nun da bulunduğu bir toplantıda sunmuş ancak 17 Ağustos 1999 Depremi sonrası yasa hazırlıklarına ara verilmiştir. Çalışmalar 2001 yılında tamamlanarak TPD merkez yönetim kuruluna sunulmuş ve ardından taslak Sağlık Bakanlığına gönderilmiştir. 2003 yılında dönemin Sağlık Bakanına ve Müsteşarına ayrıca elden de iletilmesine karşın bu konuda bir gelişme olmamıştır (Sercan, 2010). Sonraki aşamada, TPD ve Türk Nöropsikiyatri Derneği 2006’da ruh sağlığı ve toplum sağlığı alanında çalışan meslek derneklerine çağrı yaparak bir “Ruh Sağlığı Platformu” oluşturdular. Yirmiyi aşkın dernekten oluşan platform “Ruh Sağlığı Yasası’nın çıkarılması için kampanya” düzenledi. Oluşan kamuoyunun da etkisiyle, TBMM ve Sağlık Bakanlığı yeniden Ruh Sağlığı Yasası çıkarma çalışmalarına giriştiler. Çalışmalar doğrudan işbirliği düzeyine gelmiş ve 2007 yılında yasalaşması beklenirken, genel seçim ve hükümet değişiklikleri nedeniyle konu rafa kaldırıldı. Oysa aynı Sağlık Bakanlığı 2006’da *Ulusal Ruh Sağlığı Politikası Metni*’ni, 2011’de de *Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı*’nı yayımlamış ve ruh sağlığı ile ilgili yasaların çıkarılmasını hedef olarak koymuştu. İzleyen 6-7 yılda bir gelişme olmadı, fakat 2013’de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Sağlık Bakanlığı ortak toplantılar düzenleme kararı aldılar. Aslında, 2008’den itibaren süreç dernek içinde de yavaşlamıştı; ama 2014’de yeniden bir kurul oluşturuldu. 2015 yılında ruh sağlığı alanındaki diğer derneklerin katılımı ile bir çalıştay yapıldı ve toplantı beş önerili bir sonuç bildirgesiyle tamamlandı. Öneriler arasında yeni bir yasaya gerek olmaksızın engelliler yasası üzerinden çalışılması, sağlık bakanlığı tarafından yeni bir yasa hazırlığı yapılması, önceki yasa taslağı üzerinden insan haklarına dayalı bir yasa hazırlanması, yeni bir taslaklar için öneriler oluşturulması ya da derneğimizin oluşturduğu taslak üzerinden çalışılması bulunmaktaydı.

Kurulun hazırladığı son taslak Nisan 2016’da TPD’ye teslim edildi. TPD Genel Başkanı, *Mehmet Sungur* ve psikolojik danışman milletvekili *Deniz Depboylu*’nun da gayretiyle Türk Psikologlar Derneği, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, Çocuk ve Gençlik Psikiyatrisi Derneğinin başkan ve yöneticileriyle Aralık 2016’da *TBMM*’de bir araya geldi. Bu toplantıda, derneğimiz tarafından oluşturulmuş taslak üzerinde çalışılmasına ve bir sonraki toplantıya Ruh Sağlığında İnsan Hakları Girişimi Derneği, Psikiyatri Hemşireleri Derneği, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ve Çocuk Gelişimi ve Eğitimcileri Derneğinin de katılmasına karar verildi. İkinci toplantıya derneklerin yanısıra milletvekili *Mehmet Bekaroğlu* katıldılar. Bu toplantıdan başlayarak özellikle tasarının birinci bölümünde yer alan meslek tanımları üzerinde görüş alışverişleri ve tartışmalar sürdürüldü. TPD’nin daha önce oluşturduğu kurul da TBMM’de üzerinde çalışılan metni yeniden değerlendirdi. Sonraki toplantılarda *Ejder Yıldırım*, *Fatih Öncü* ve *Ömer Böke* de yer aldılar.

Bir yılda mecliste 14 ve dernek içinde 3 kurul toplantısı gerçekleştirildi. Oluşan taslak tüm derneklerin üyelerinin görüşlerine açılarak alınan geri bildirimler son iki toplantıda gözden geçirilerek, yasa taslağı tasarı haline getirildi. Resmi adıyla “*Ruh Sağlığı Kanun Teklifi*” toplam 24 maddeden ve altı ana bölümden oluştu. Birinci Bölüm: *Amaç, Kapsam, Tanımlar ve İlkeler*, İkinci Bölüm: *Koruyucu, Önleyici ve Geliştirici Ruh Sağlığı Hizmetleri*, Üçüncü Bölüm: *Hizmet Alan, Bakım Veren ve Hizmet Sunan Kişilerin Hakları ve Devletin Yükümlülükleri*, Dördüncü Bölüm: *Ruhsal Hastalıkların Tanınması, Tedavisi ve İyileşme Yönelimli Hizmetler*, Beşinci Bölüm: *İstemsiz Tedavi ve Yatış*, Altıncı Bölüm: *Ruh Sağlığı Hizmetlerinin Denetimi*. Önceki tasarılar ek olarak hasta yerine “hizmet alan” kavramının vurgulandığı, “toplum temelli” iyileşmenin hedeflendiği, insan hakları açısından çağdaş ve Birleşmiş Milletler Sözleşmelerine uygun bir tasarı oluşturuldu. “Ruh sağlığı sorunu olan kişilerin hizmet alma ve seçme hakkı” yanında “Bakım veren kişilerin hakları” ve “Hizmet sunan kişilerin hakları” na ilişkin düzenlemeler ve “Mahremiyet ve ihbar yükümlülüğü” ile ilgili zorunluluklar yer aldı. Bu yasa hazırlıklarının en tartışmalı alanı olan ruh sağlığı meslek mensuplarının tanımı üzerinde uzlaşma sağlandı. Yalnızca Tabip Odaları Yasası ile hekimleri bağlayan bazı koşullar alana yaygınlaştırıldı: “Ruhsal hastalıkların tanı ve tedavisi ile ilgili yukarıda tanımlanan meslek yetkinliği ve sınırları ile uyuşmayacak şekilde hizmet alanları yanıtacak yazılı veya görsel ilan verilemez” ve çalışma sınırları belirlendi. Ek olarak, “Ruh sağlığı meslek mensuplarının kendi hizmet alanları tanımlanmış olup ruh sağlığı meslek mensupları dışındaki diğer meslek elemanlarının ilgili hizmet alanlarında görev yapma yetkisi yoktur. Diploması veya meslek belgesi olmadan bu yasada tanımlanan ruh sağlığı meslek mensuplarının yetkisinde olan bir işi yapan veya bu unvanı takınanlar, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve ikiyüz günden beşyüz güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.” ifadesi de ceza yaptırımını olarak yer aldı.

Bütün bunlar aslında 18 yıla yayılan çabanın son 18 ayda yoğun bir çalışma ile bir sonuç vermesini sağlamış oldu. TPD Bülteninde daha önceki deneyimlerden ders alan bir öngörüyle “*Yeniden ve bir kez daha uzlaşıyla hedefe doğru gidiyoruz. Ülkemizin mevcut siyasi atmosferinde bu çabalar ne kadar gerçekçidir bilmeye olanak yok...*” diye yazmışım (Oral, 2017). Nitekim, Kanun Teklifi Meclis Başkanlığından ilgili komisyona sevk edildikten bir ay sonra erken seçim kararı alındı. Bütün bu öngörüye karşın, hayal kırıklığına kapılmamak mümkün değil elbette. Şairin dediği gibi “*Güvendiğim dağlara kar falan yağmış değil. Derinden bir düş kırıklığı benimkisi*” ama Freud “*İyimser insanların hayal kırıklığı duygusundan daha çabuk kurtulduğu ve genelde daha sağlıklı bir yaşam sürdükleri gözlenmiştir*” der. Ben her zaman iyimserim çünkü bültendeki yazımın sonunda da dediğim gibi “*derneğimiz, hastalarımız ve insan hakları için üzerine düşen görevi yapmaya devam edecektir.*” bundan kimsenin kuşkusu olmasın.

Kaynaklar

- Artvinli F, Etker Ş (2013). Bimarhaneler ve Mecanin Yönetimi: İki Taslak ve Süregelen Tartışma. Osmanlı Bilimi Araştırmaları. XIV/2 s. 1-40
- Biril İŞ (1947). Bizde deliler. Büyük Doğu. 3:59, s. 6.
- Coşkun B (1987). Türkiye’de Ruh Sağlığı Hizmetleriyle İlgili Varolan Kaynaklar, Bu Konudaki Güçlükler ve Çözüm Yolları. Toplum ve Hekim. 44:(11-15)
- Geçtan E (1965). Türkiye Milli Ruh Sağlığı Plânlaması İle İlgili Rapor
- Oral ET (2017). Bitmeyen uğraşımız: Ruh Sağlığı Yasası. TPD Bülteni. 20:1, s.7-8
- Sercan M (2010). Türkiye Psikiyatri Derneği Tüzük ve Yönetmeliklerin, Kurulların Oluşturulması. Türkiye’de Psikiyatrinin Örgütsel Belleği. MO Öztürk, B Kaya (Ed). TPD Yayınları, Ankara s.59